

שער ג: תפילין

א. שי"ן בשני הצדדים

בתפילין של ראש עושים שי"ן בולטת משני הצדדים (אור"ח סי' לב סע' מב).

הטעם: השם הויה בא"ת ב"ש בגימטריה שי"ן (מט"מ סי' כב בשם רבינו בחיי).

ועוד, רמז למספר הימים בשנה (שלש מאות) בהם מניחים תפילין והם ימות החול (פרט לנ"ב שבתות וי"ג ימים טובים)^א (שם בשם א"ח).

ב. שלשה וארבעה ראשים

בתפילין של ראש מצד ימין (של המניח) עושים שי"ן בולטת של שלשה ראשים, ומצד שמאל שי"ן של ארבעה ראשים (אור"ח סי' לב סע' מב)^ב.

הטעם: כנגד שני סוגי הכתב: כתב ס"ת וכתב לוחות הברית, וכמסופר בפרשת כי תשא (שמות ל"ב טז) הכתב על הלוחות היה חרותי והשי"ן שבלוחות היו לו שלשה אוירים וארבעה דפנות (מט"מ ח"א סי' כב בשם הגהות הסמ"ג).

ג. תפילין של רבינו תם

לשיטת רבינו תם (תוספות מנחות לד: ד"ה והקורא) **סדר הנחת הפרשיות בתפילין של ראש משמאל לימין המניח הוא: "קדש"** (שמות י"ג א-י), **"והיה כי יביאך"** (שם שם י"א – טז), **"והיה אם שמוע"** (דברים

א כפי שנהוג בחו"ל, יום נוסף לכל חג, ולפי מנהג אשכנז שמניחים תפילין בחוה"מ.
 ב זו הלכה למשה מסיני (שבת כח.), אם הפך הסדר והבליט מצד ימין שי"ן של ארבעה ראשים אינו נפסל.

ג מ"ם וסמ"ך שבלוחות בנס היו עומדין (שבת קד).

י"א יג - כא), "שמע" (שם ו' ד - ט)¹, בניגוד לדעת רש"י שהסדר הוא כפי שהן כתובות בתורה: "קדש" "והיה כי יביאך" "שמע" "והיה אם שמוע"^ה.

אם כי הרמב"ם פסק כרש"י "ומנהג העולם כרש"י והרמב"ם" (או"ח סי' לד סעי' א) יש שמניחים שני זוגות של תפילין, של רש"י ושל ר"ת.

בין האשכנזים המנהג נפוץ בעיקר בין החסידים, שמניחים תפילין של ר"ת, ללא ברכה, אחרי תפילת שחרית, או אחרי "ובא לציון", או בחזרת הש"ץ (לקו"מ עמ' 135, לקוטי מהרי"ח ח"א דף כא).

בין הספרדים יש שמניחים אותם בבת אחת כאשר הזוג של רש"י מגולה והשני מכוסה (ברכ"י סי' לד)².

המנהג אצל החסידים להניח תפילין של ר"ת רק אחרי הנשואין (קצות השלחן, פסקי הסדור עמ' טז).

הטעם: על המניח תפילין להמנע מהרהורי עבירה, והמהרי"ל (ספר המהרי"ל עמ' תקצ) "הוקשה לו על הבחורים שאין נשואים עדיין לנשים שהם מניחים תפילין וכו' מפני שיצרום תקפם עליהן, והתפילין צריכין גוף נקי שלא להרהר בעודן עליו", לפיכך בתפילין של רש"י שחיובם מצד הדין לא פטרו את הבלתי נשואים, לא כן בתפילין של ר"ת שחיובם מצד הספק (מנחת יצחק ח"ג סי' קמד בשם ספר תורת חיים).

ד וכן לגבי תפילין של יד נכתבות ארבע הפרשיות לפי סדר זה על גבי קלף אחד, אלא שהסופר כותב קודם פרשת שמע ואח"כ פרשת והיה אם שמוע, במקום ריק שהניח (מג"א סי' לד סק"ב).

ה כפי שמוכח מהמצאם של תפילין מזמן בר כוכבא מסתבר שמחלוקת זו היא עתיקת יומין, והתחדשה בזמן רש"י ור"ת, וראה אוצר דו"מ עמ' 444.

ו הל' תפילין פ"ג ה"ה.

ז וראה שו"ת חיים שאל ח"א סי' א, מנהגי א"י עמ' יח, מחב"ר סי' לד, הסדור והתפילה ח"ב עמ' 166.

ד. הנחה בהאפלה

יש נוהגים להאפיל בטלית על הזרוע בשעת הנחת תפילין של יד (ברכ"י סי' כז סק"ה בהגהותיו על הלבוש)^ח.

הטעם: ע"ש הנאמר (שמות י"ג ט) והיה לך לאות על ירך – לך לאות ולא לאחרים^ט, מכאן שיש להניח תפילין של יד בהצנע (בן א"ח ש"א פר' וירא אות טו בשם מהר"י קשטרו).
ועוד יש טעם על דרך הקבלה (שם).

ה. בשמאל

מקום הנחת תפילין של יד הוא בזרוע יד שמאל (אר"ח סי' כז סע' א).

הטעם: ע"ש שנאמר "וקשרתם לאות על ירך", "וכתבתם על מזוזות" – מה כתיבה בימין אף קשירה בימין, וכיון דקשירה בימין הנחה בשמאל היא (מנחות לו:), דאי הנחה על ימין שוב אינו יכול לקושרה בימין (רש"י שם).

ועוד, ע"ש שנאמר^א "והיה לאות על ידכה" ודרשו: יד כהה, מדכתיב בה"א משמע לשון נקבה, שמע מינה בשמאל קאמר, דאין בה כח כנקבה. לשון אחר: ידכה – יד כהה עמיא (=עוממת, דועכת)^ב בלא כח (מנחות שם).

ועוד, דרשו "ירך" זו שמאל, שכן נאמר^ג ידי יסדה ארץ וימיני טפחה שמים, ומדכתיב ידי וימין שמע מינה "יד" היינו שמאל (רש"י מנחות לו:).

ח וכ"כ כה"ח לר"ח פלאגי סי' י' אות יח.

ט ראה מנחות לו.

י דברים ר' ח"ט.

יא שמות י"ג טז.

יב ראה ב"ק ט: , מלמד – מלון ארמי עברי.

יג ישעיה מ"ח יג.

ו. שלש כריכות

נוהגים שכורכים ברצועת התפילין של יד שלש כריכות על גב היד ושלוש סביב האצבע האמצעית (רמב"ם תפילין פ"ג הי"ב, או"ח סי' לג סע' ה, קצות השלחן סי' ח' ס"ק יא).

הטעם: שלש הכריכות על גב היד דומות לאות שי"ן, ויחד עם שלש הכריכות מסביב לאצבע הדומות ליו"ד ועל כף היד הדומות לדל"ת, מצטרפות לשם שדי (אוצר כמ"י סי' סה ס"ק ד וקצוה"ש שם).

ז. שבע כריכות

נוהגים לכרוך ברצועת תפילין של יד שבע כריכות על הזרוע (מ"ב סי' כז ס"ק לא)⁷.

הטעם: כנגד שבע התיבות שבפסוק (תהלים קמ"ה טז) פותח את ידיך ומשביע לכל חי רצון (ערוה"ש סי' כז ס"ק יט).

ח. של יד מכוסים

תפילין של יד צריכים להיות מכוסים בשעה שמניחים אותם וכל עוד הם על הזרוע (מ"ב סי' כז ס"ק מז).

הטעם: משום שנאמר (שמות י"ג ט) והיה לך לאות על ירך – לך לאות ולא לאחרים לאות (לבוש סי' כז סע' יא)¹⁰.

ט. של ראש מגולים

"תפילין של ראש טוב להיותם גלויים ונראים" (או"ח סי' כז סע' יא).

הטעם: משום שכתוב (דברים כ"ח י) וראו כל עמי הארץ כי שם ה' נקרא עליך, וא"ר אליעזר אלו תפילין שבראש (ברכות ו.) שיש

יד ונוהגין העולם לכרוך על הזרוע ששה או שבעה כריכות (או"ח סי' כז סע' ח).
טו ראה מנחות לו.

בהם שני שי"נין של שדי, ו"שם ה' נקרא" ר"ת שי"ן, לכך יהיו נראין (לבוש סי' כז סע' יא).

י. מנשקים

נוהגים לנשק התפילין בשעת הנחתם ובשעת חליצתם (או"ח סי' כח סע' ג'^{טז}).

הטעם: משום חיבוב מצוה (ערוה"ש סי' כח ס"ק ז).

יא. לפני בר מצוה

נוהגים שהנער מקדים בהנחת תפילין חודש לפני היותו בר מצוה (ערוה"ש סי' לז ס"ק ד'^י).

הטעם: מצינו בהלכות פסח (או"ח סי' תכט סע' א) שדורשין ושואלין בהלכות פסח קודם לפסח שלושים יום, לכן אף נער בר המצוה מקדים להניח תפילין בחודש, כדי להרגילו וללמדו במצוות תפילין (מטעמים החדש דף מו).

יב. אטר

אטר שעושה כל מלאכתו ביד שמאל אבל כותב בימין, או שעושה כל מלאכתו בימין וכותב בשמאל, נוהגים שמניח תפילין ביד שאינו כותב בה (רמ"א סי' כז סע' ו'^{יב}).

הטעם: משום שנאמר (דברים ו' ח"ט) וקשרתם לאות וכו' וכתבתם,

טז המקור באבודרהם עמ' מח וא"ח הל' תפילין סי' יא בשם גאון.
יז ויש שמקדימים שנים או שלשה חדשים (מג"א סי' לז ס"ק ד).
יח כדעת ר' יחיאל מפריז המובאת בטור סי' כז, וב"י בשם הגהת סמ"ק והגמ"י, וכ"כ ח"א כלל יד סע' יא, קיצשו"ע סי' י סע' יב. ויש סוברים שהולכים אחר רוב מעשיו, ואם האטר עושה רוב מעשיו ביד שמאל מניח תפילין ביד ימין (רא"ש הל' תפילין סי' יח, ס' התרומה סי' רה, מרדכי הל' תפילין והמחבר בשם י"א) וכ"ה הכרעת הגר"א, וע"ע כה"ח סי' כז אות לא, בה"ל שם ד"ה והכי נהיג, אנצ' תלמ' כר"א עמ' תעז.

משמע שבאותה היד שכותבים קושרים ליד השניה (ט"ז שם סק"ז)^ט.

יג. יתום

יש נוהגים שיתום מתחיל להניח תפילין שנה לפני היותו בר מצוה, כשהוא בן י"ב (ערוה"ש סי' לז ס"ק ד).

הטעם: הואיל ויש סוברים שקטן בן י"ב רשאי להניח תפילין אם יודע לשומרם בקדושה^כ, לפיכך נהגו שיתום יתחיל להניח תפילין בהיותו בן י"ב כדי לזכות את אביו או את אמו בעוה"ב (מטעמים החדש דף מו).

יד. מתי חולצים

יש נוהגים שמורידים את הכריכות מסביב לאצבע כשאומרים "יהי רצון שנשמור חקיך בעולם הזה" בסוף "ובא לציון" (א"ר סי' כה ס"ק כה, דרכי חיים ושלום סי' רלא).

הטעם: ע"ש המסופר בברכות (מד:) שבא"י היו מברכים כאשר היו חולצים את התפילין: אשר קדשנו במצוותיו וצונו לשמור חקיכא, לכן עוסקים בחליצה כשאומרים "יה"ר שנשמור חקיך" (א"ר שם).

טו. של ראש בשמאל

נוהגים לחלוצ התפילין של ראש ביד שמאל (מג"א סי' כג ס"ק ג).
הטעם: רמז שקשה עלינו חליצתם ואין אנו ממהרים להוציאם עד גמר התפילה (מג"א שם בשם השל"ה)^{כב}.

יט וראה פרישה ודרישה שם, ומנחות לז.
 כ ראה ב"ח סי' לז ד"ה קטן.
 כא וראה תוס' שם ד"ה ולבני ורוקח סי' שמו.
 כב מעיקר המצוה של תפילין להניחם כל היום ומפני נקיון הגוף אמרו להניחם רק בשעת התפילה (טור סי' לז) לכן אין למהר לחולצם (מג"א סי' כח ס"ק ג).

ועוד, הואיל ואין מברכים על חליצת התפילין^{כג} חולצים בשמאל, מה שאין כן בדבר שמברכים עליו שיש לעשותו בימין
(באה"ט סי' כט ס"ק א)^{כד}.

טז. אחרי הכנסת ס"ת

הנהגים לפי מנהג ספרד ובימי שני וחמישי מחזירים ספר התורה לארון הקודש לאחר סיום ובא לציון, חולצים התפילין אחרי שהספר הוחזר לארון הקודש, ולא אחרי קדיש תתקבל כמו בשאר הימים (אור"ח סי' כה סע' יג).

הטעם: ע"ש הנאמר (מיכה ב' יג) ויעבור מלכם לפניהם וה' בראשם היינו: כאשר עובר ספר התורה שהוא בבחינת דבר המלך ה', התפילין שיש בהם שם השם, בראשם (באה"ט סי' כה ס"ק כא, כתר ש"ט סי' יז).

יז. לפני מוסף

נוהגים לחלוץ התפילין בראש חודש לפני תפילת מוסף (אור"ח סי' תכג סע' ד).

הטעם: משום שתפילת מוסף במקום קרבן מוסף ושעת מוסף דומה ליו"ט, שאין מניחים בו תפילין (לבוש שם).
ועוד, לפי נוסח ספרד אומרים בקדושת מוסף "כתר יתנו לך", לפיכך משום כבודו של כתרו של הקב"ה אנו חולצים כתר התפילין (מט"מ סי' תקכט).

יח. הרצועות בצדדים

נוהגים לגלול רצועות התפילין בשני צידי התפילין כעין כנפים לפני הכנסתם לשקית (מג"א סי' כח ס"ק ד)^{כה}.

כג בני מערבא היו מברכים על החליצה אשר קדשנו וכו' לשמור חקיו (נדה נא:) ואין הלכה כמותם (אור"ח סי' כט סע' א).

כד וע"ע אור"ח סי' רו סע' ד, ד"מ שם אות ב ומ"ב שם ס"ק יח.

כה באשכנז היו שקיפלו את התפילין של ראש בצורת אופניים, ושל יד בצורת כנפיים (ילק"מ עמ' 8).

הטעם: זכר לנס שנעשה לאלישע בעל כנפים, כפי שמסופר במסכת שבת (מט.) פעם אחת גזרה מלכות רומי הרשעה גזירה על ישראל שכל המניח תפילין ינקרו את מוחו, והיה אלישע מניחם ויוצא לשוק, ראהו קסדור (=מפקח) אחד, רץ מפניו ורץ אחריו, כיון שהגיע אצלו נטלן מראשו ואחזן בידו, א"ל מה זה בידך? א"ל כנפי יונה, פשט את ידו ונמצאו כנפי יונה, לפיכך קורין אותו אלישע בעל כנפים (מט"מ סי' כו בשם ספר המוסר).

יט. התיק

שני מנהגים הם לגבי התיק (שקית) שבו מונחים התפילין: יש נוהגים לעשות תיק צר וארוך שמכניסים בו קודם תפילין של ראש ואח"כ תפילין של יד, ויש שעושים תיק רחב, שבו מונחים התפילין של יד ושל ראש, זה בצד זה (ברכ"י סי' כח סק"א)¹⁷.

הטעם: למנהג הראשון: הואיל ויש להניח תפילין של יד לפני תפילין של ראש¹⁸, לכן יש להניחם בתיק צר באופן שיקח תפילין של יד תחילה (ב"ח סי' כח ד"ה ומ"ש, ט"ז שם סק"י).

הטעם: למנהג השני שאם יניחם בתיק צר, הרי בשעה שהוא נושאם בתיק נמצא שתפילין של יד מעל תפילין של ראש שקדושים מהם¹⁹, ואין להניח דבר שקדושתו פחותה על דבר שקדושתו מרובה ממנו²⁰ (מג"א סי' כח סק"ד).

כ. סדר הנחתם בתיק

מנהגים חלוקים בסדר הנחת התפילין בתיק (שקית), יש שמניחים תפילין של ראש בצד ימין ושל יד בצד שמאל (ערוה"ש סי' כח סע' ח וסי' כה סע' יט).

כו ויש שעושים שני תיקים (מג"א סי' כח יק"ד).

כז אר"ח סי' כה סע' ה.

כח שרובו של שדי בשל ראש (רש"י מנהות לד: גו"ח סי' מב סע' א).

כט יר"ד סו"ס רפב.

ויש שמניחים בצד ימין תפילין של יד ובצד שמאל של התיק תפילין של ראש (מ"ב ס' כה סק"ז בשם שלחן שלמה).

הטעם: למנהג הראשון: משום שקדושתם של תפילין של ראש חמורה משל יד^ל, לכן מניחים אותם בצד ימין שחשוב יותר (לקוטי מהרי"ח ח"א דף כ).

הטעם: למנהג השני: כדי שהיד תפגע תחילה בשל יד כשיבוא להוציא את התפילין מן התיק, ולא בשל ראש ולא "יעבור על המצוות" (מ"ב שם)^{לא}.

ל שרובו של שדי בשל ראש (רש"י מנחות לד: , או"ח ס' מב סע' א).
לא אין מעבירין על המצוות (פסחים סד:).